

TÜRKİYE VE İSRAİL'İN DOĞU AKDENİZ'DE MUHTEMEL UZLAŞMASININ KAZANIMLARI

Tuba ASLAN¹

Timuçin KODAMAN²

Özet

Doğu Akdeniz 21. yüzyılda devletler için hayati bir önem arz eden yeni bir enerji pazarıdır. Bu enerji pazarında keşfedilen rezervlerin büyüklüğü ve her geçen gün yenisinin eklenmesi bölge ve bölge dışı aktörlerin ilgisini cezbetmektedir. Akdeniz asırlarca yıl gücün hâkimiyet sahası olarak medeniyetlerin kontrolünü ele geçirmek için mücadele ettikleri ticaret ulaşım ve taşıma noktasında önemli bir liman olmuştur. Enerjinin büyük bir güç halini aldığı günümüzde havza, bölge ülkeleri ve bölge dışı aktörler arasında büyük bir satranç tahtasına dönmüş durumdadır. Bölgede en çok hamle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından yapılmaktadır. GKRY bölgede kendi çıkarları için yaptığı hamleler, bölgedeki aktörlerden biri olan Türkiye'nin egemenlik haklarını ihlal etmektedir. Türkiye ise bölgedeki egemenlik haklarını korumak ve bu enerji pazarından yararlanmak ve de enerji akışında kontrol sahibi olmak için bölge ülkeleriyle yakınlaşmaya çalışmaktadır. İsrail Türkiye'nin politik hamleleri için hem önemli bir müttefik hem de zengin rezervlere sahip bir ülkedir. Bu çalışmada MEB sınırları konusunda uzlaşılması halinde İki ülkenin kazanımları ve bu uzlaşmanın bölgede yaratacağı etkiler araştırılmaya çalışılmıştır. Böyle bir uzlaşma halinde Türkiye GKRY kendisine yönelik hamlelerini bertaraf etmekle beraber bölgede aktör olarak etkisini artıracaktır. İsrail ise GKRY ile imzaladığı MEB anlaşmasında uğradığı alan kayıplarını geri almakla beraber alt yapısı hazır bir enerji koridorunu kullanabilecek ve bölgedeki güvenlik teçhizatının sayısını azaltabilecektir. Çalışmada literatür taramasıyla beraber güncel bilgilerden ve bilimsel araştırmalardan yararlanılarak analizde bulunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca tarama yöntemiyle elde edilen veriler ile Neo-Realist teori kullanılarak varılan kazanımlar üzerinden çıkarımda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Münhasır Ekonomik Bölge, Neorealizm, Türkiye, İsrail.

THE ACHIEVEMENTS OF THE POSSIBLE RECONCILIATION OF TURKEY AND ISRAEL IN THE EASTERN MEDITERRANEAN

Abstract

Eastern Mediterranean 21. it is a new energy market that is of vital importance for states in the century. The size of the reserves discovered in this energy market and the addition of new ones every passing day attract the interest of regional and non-regional actors. For centuries, the Mediterranean has been an important port at the point of trade transportation and transportation, where civilizations have been struggling to gain control as the domain of power for centuries. Today, when energy has become a great power, the basin has turned into a big chess board between the countries of the region and non-regional actors. The most moves in the region are made by the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus (GCASC). The moves made by the GCASC for its own interests in the region violate the sovereign rights of Turkey, one of the actors in the region. Turkey, on the other hand, is trying to get closer to the countries of the region in order to protect its sovereign rights in the

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta, Türkiye. tartik824@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9690-4597

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta, Türkiye. timucinkodaman@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5559-983X

region and to take advantage of this energy market and to have control over the energy flow. Israel is both an important ally for Turkey's political moves and a country with rich reserves. In this study, it was tried to investigate the interests of the Two countries and the effects that this compromise will create in the region if an agreement is reached on the boundaries of the EEZ. In the event of such a compromise, Turkey will eliminate the GKRY's moves against it and increase its influence as an actor in the region. Israel, on the other hand, will be able to recover the field losses suffered under the Exclusive Economic Zone agreement signed with the GCASC, use an energy corridor whose infrastructure is ready, and reduce the number of security equipment in the region. In the study, an attempt was made to make an analysis by using up-to-date information and scientific research together with literature review. In addition, it has been tried to make inferences from the data obtained by scanning method and the achievements obtained by using neorealist theory in the article.

Keywords: Eastern Mediterranean, Exclusive Economic Zone, Neorealism, Turkey, Israel

GİRİŞ

Enerji her zaman devletler için hayati bir değer, güvenlik ve beka sebebiyle de gerekli bir güç kaynağı olmuştur. Uluslararası sistemde enerjinin önem kazanmasının akabinde yaşanan savaşlarda enerji, etkili bir savaş aracı ve caydırıcı güç olarak kullanılmıştır. İnsanlarının her geçen gün enerjiye olan bağımlılıklarının artması dolayısıyla devletler küresel sistemde ilişkilerinde daha esnek, daha saldırgan ve çıkarlarına dönük daha rasyonel hareket etmektedirler. Enerjiye olan bağımlılık ise nüfusun artması, teknolojik ilerlemeler, ekonomik büyüme ve küresel sistemde yaşanan krizler sebebiyle her geçen gün artmakta bu da devletleri yeni kaynak arayışlarına yöneltmektedir.

Enerjinin her geçen gün daha çok tüketildiği günümüzde Doğu Akdeniz yeni enerji sahalarıyla, kaynak arayışı içerisindeki devletlere yeni bir enerji pazarı alanı yaratmıştır. Bölgede keşfi gerçekleşen zengin doğalgaz sahaları kısa sürede enerji şirketleriyle beraber bölge dışı aktörlerinde ilgisini çekerek onları bölgeye çekmiştir. Bölge de Afrodit, Leviathan, Nil ve Herodot enerji sahalarıyla beraber hala yapılan sismik ve sondaj aramalarında yeni rezervlerin keşifleri gerçekleşmektedir. Bölgedeki bazı devletler kaynaklardan olabildiğince en fazla yararlanmaya, enerji nakil güzergâhını kontrolünde tutmaya ve bölgede belirleyici aktör olmaya çalışmaktadırlar. Türkiye, GKRY, Yunanistan ve İsrail bu amaçlara ulaşmaya çalışan devletlerdir. Türkiye bölgedeki amaçlarına ulaşmaya çalışmakla beraber GKRY ve Yunanistan'ın bölgedeki egemenlik idealleri ve politik hamleleriyle de uğraşmaktadır. Bu devletler arasında yaşanan enerji çekişmeleri ve yetki alanları anlaşmazlıkları, gerçekleşmesi muhtemel fırsatların önünü tıkayarak, bölgede büyük bir belirsizlik ve tehdit algısı doğurmaktadır.

Bu çalışmada şuna kadar bölgeyle alakalı yapılan çalışmalara nazaran bir adım daha özele inilerek bölge aktörlerinden olan İsrail ve Türkiye'nin bölgede muhtemel bir MEB anlaşmasında bulunmasıyla iki ülkenin kazanımları ve böyle bir uzlaşmanın bölgede yaratacağı etkiler araştırılmaya çalışılmıştır. Nitekim böyle bir uzlaşmayla iki devlet enerji kaynakları noktasında ithalat-ihracat olarak kazançlı çıkmakla beraber, bölgedeki enerji akışını kontrol etme ve bölgede belirleyici birer aktör olunacaktır. Devletlerin bölgedeki enerji kaynaklarına yönelik politik hamleleri neorealizm, teorisinin genel ilkeleriyle harmanlanmıştır. Bölgedeki gelişmeleri daha iyi yorumlayabilmek amacıyla makalede neorealist teori ayrıntılı bir şekilde konuyla beraber ele alınmıştır. Bu amaçla ayrıntılı bir şekilde literatür çalışması yapılarak konu hakkında yazılmış bilimsel araştırmalardan, bölgede yaşanan güncel gelişmelerden yararlanılarak konu hakkında analizde bulunulmaya çalışılmıştır.

1. Doğu Akdeniz'in Önemi

Batı Asya, Kuzey-Doğu Afrika ve Avrupa'nın kesiştiği bir noktada yer alan Doğu Akdeniz, tarihi olarak kültürel, beşeri, politik ve ekonomik etkileşimlerin yaşandığı önemli bir güzergâh ve kavşak noktasıdır. Son yıllarda adını keşfedilen doğalgaz ve petrol rezervleriyle de duyurmaya başlayan bölge, enerji yollarının geçeceği önemli bir bağlantı noktası haline gelmesiyle jeopolitik ve jeostratejik olarak da önemli bir hale gelmiştir. Üç kıtanın birleştiği bir alanın merkezi olarak görülen Akdeniz, farklı medeniyetlerin ticarete bulunduğu, enerji kaynaklarının keşfedildiği ve önemli su yollarının bulunduğu stratejik bir havzadır (Harunoğulları, 2020, s.459).

Doğu Akdeniz coğrafi konum olarak Tunus'un Bon Burnu ile Sicilya Adası'nın Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusunda kalan bölge olarak tanımlanmaktadır (Tuğrul, 2018,

s.16). Süveyş Kanalı, Boğazlar ve Marmaris-Rodos geçitleri arasında stratejik bir bağlantı noktası olan havza (Özekin, 2020, s.5), 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasının ardından devletler nezdinde zamandan ve mekândan sağladığı tasarruf sayesinde daha da önemli hale gelmiştir (Özekin, 2020, s.6). Dünyadaki ticaretin %80'i deniz yollarıyla yapılmaktadır (Hava, 2020, s.681). Doğu Akdeniz'in önemli geçiş ve kavşaklarda yer alması Hititler, Fenikeliler, İyonya Medeniyeti, Miken İmparatorluğu, Mısır uygarlığı, Persler, İskender İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu, Selçuklu ve Osmanlı imparatorluğu gibi medeniyetlerin güç mücadelelerine sahne olmuştur (Tuğrul, 2018, s.16). Nitekim tarihte güç mücadelelerinde avantajlı konuma geçmek için önemli ulaşım, ticaret ve taşıma yollarına hâkim olmak gerekiyordu (Hava, 2020, s.681). Bu bölge sadece bu havzada yaşamış olan devletler için değil, ipek ve baharat yollarıyla Avrupa kıtasıyla ticarete bulunan başka devlet ve milletler içinde önemli bir bölge olmuştur (Tuğrul, 2018, s.16).

Doğu Akdeniz, dünyanın hidrokarbon rezervlerinin %43-47'lük kısmını kapsayan Ortadoğu ve Hazar Denizinin enerji kaynaklarını dünya pazarlarına taşınması noktasında büyük bir öneme sahiptir. Keza bölge doğalgaz ve petrolün naklini sağlayan boru hatlarının bitiş noktasında yer almaktadır. Petrol kaynaklarına yakınlığı sebebiyle havza, 2. Dünya Savaşı boyunca mihver devletlerinin ilgisini çekmiştir. Özellikle savaş sonrası Avrupa'nın yapılanma sürecinde bölgeden sağlanan ticaret ve enerji akışı hayati önem taşımıştır (Özekin, 2020, s.7). Bölgenin bilhassa Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının ile Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının Hazar Denizinin enerji kaynaklarının bir kısmının Ceyhan Limanı üzerinden, Kuzey Irak petrolünün bir kısmını ise İskenderun Körfezi üzerinden dünya pazarlarına ulaştırmaya başlamasıyla stratejik olarak önemi artmıştır (Kedikli ve Deniz, 2015, s.403). Bu yüzden günümüzde küresel enerji jeopolitiğinin önemli bir parçası haline gelen bölge, hidrokarbon kaynaklı mücadelenin alanı olarak dikkat çekmektedir. Enerji ulaşımı yanın da birde Çin'in 2013 yılında ilan ettiği ipek yolu projesinin temel güzergâhlarından biri olması sebebiyle önem kazanmıştır (Harunoğulları, 2020, s.460).

2000 yılından sonra Akdeniz'e komşu ülkelerle uluslararası petrol şirketlerinin bölgede yaptığı keşifler, Doğu Akdeniz'e enerji koridoru olmanın yanında potansiyel enerji üretim merkezi olma niteliği de kazandırdı (Özekin, 2020, s.8). Bölgede yapılan keşifler, bölgenin gelecek yarım yüzyıl boyunca dünyanın önemli gaz sahalarından biri haline geldiğini ortaya çıkardı. Nitekim bölgede son 10 yıl içerisinde 2.24 trilyon m³'e yakın doğalgaz keşfi yapıldı (Harunoğulları, 2020, s.461). Bölgede enerji sahalarının keşfinin ardından uluslararası boyutta taşınacak paylaşım ve denge sorunları da ortaya çıktı (Aslan, 2018).

Doğu Akdeniz son yılların önemli enerji merkezlerinden biri olmanın yanında bölge Ortadoğu'ya açılan kapı olma özelliği taşımaktadır. Ortadoğu büyük oranda Doğu Akdeniz'deki limanlar üzerinden Avrupa'ya açılmaktadır. Bu durum bölgeyi ticaret yollarının vazgeçilmez kavşağı haline getirmekle beraber stratejik olarak da önemli kılmaktadır (Tuğrul, 2018, s.17). Bölgenin stratejik olarak kilit bir konumda yer almasını sağlayan etkenlerden bir tanesi de Kıbrıs Adası'dır (Hava, 2020, s.682). Kıbrıs Adası Ortadoğu ve Afrika'ya yakın bir konumda bulunmakla beraber bu bölgelere yönelik askeri ve istihbari faaliyetler edinme noktasında sağladığı avantajlarla bölgenin stratejik olarak önemini artırmaktadır. Ayrıca Süveyş Kanalı'nın hem de İskenderun Körfezi'nin deniz taşımacılığının kontrolü açısından önemli bir noktadır. Ada konumu itibarıyla uluslararası ilişkilerde Deniz hâkimiyeti teorisinde de ele alınarak, Kıbrıs üzerinde hâkimiyet kurabilen gücün Akdeniz Havzası üzerinde Ortadoğu'yu da kontrol edebileceği açıklamıştır (Kedikli ve Deniz, 2015, s.402-403). Nitekim teoriyi geliştiren Alfred Mahan'a göre Süveyş Kanalı aracılığıyla Hint ve Pasifik okyanuslarına açılan ulaşım yollarının kontrolünün sağlanması için Kıbrıs adası önemli bir konumdadır. Bu sayede denizler üzerinde hâkimiyet sağlanmakla beraber dünya üzerinde

hâkimiyet kurulabilecektir (Tamçelik, 2011, s.19-20). Son olarak bölge sahip olduğu avantajlar ve Kıbrıs'ın ileri bir karakol olma özelliği sebebiyle bölge dışı aktörler için büyük bir önem arz etmektedir.

2. Teorik Çerçeve

Günümüzde uluslararası ilişkiler sisteminde meydana gelen olayları doğru bir şekilde tahlil etmek için ilk olarak bu zamana kadar sistemde meydana gelen tarihsel süreci analiz etmek gerekmektedir. Küreselleşen dünyanın teknolojik yenilik noktasında yakalamış olduğu ilerleme ile birlikte devletlerin askeri, politik ve ekonomik olarak gelişmelerinin yanında ilişkilerinin gelişmesi de büyük önem kazanmaya başlamıştır. Devletlerarası artan ilişkilerin ardından bu ilişkilerin nasıl sağlanacağı konusunda farklı yaklaşımlar ortaya atılmaya başlamıştır. Devletlerarası ilişkilerin açıklayan en önemli yaklaşımlardan bir tanesi Realizm'dir (İlgen, 2019, s.247). Çalışmanın bu kısmında, konun daha iyi anlaşılması için makalenin ana başlıklarından neorealizm teorisi ele alınacaktır. Araştırmanın yapılmasında önemli bir yaklaşım sunan neorealizm teorisine gelmeden önce, bu teorinin daha iyi anlaşılması amacıyla realizm teorisiyle ilgili genel bir giriş yapılmaya çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşının ardından İdealizme bir tepki olarak doğan Realizm, 1990'lı yıllara kadar sistemi etkileyen bir kuram olmuştur. 20. Yüzyılda öne çıkan realizm'in kökeninin binlerce yıl öncesine dayandığı ortaya çıkmıştır. Nitekim Edward Hallett Carr ve Morgenthau gibi araştırmacıların Hobbes ve Machiavelli gibi düşünürlerin fikirlerinden hareketle devletlerarasında yaşanan savaşların nedenini anlama çalışmışlardır (İlgen, 2019, s.249). Bu sebeple Hans Morgenthau, Edward Halett Carr, Kenneth Waltz gibi düşünürlerle beraber Thomas Hobbes, Thucydides ve Machiavelli gibi düşünürlerde teorinin düşünürleri arasında gösterilmektedir (Rauch, 2016, s.56).

Realizm güç, ulusal çıkar, ulusal kapasite, ahlak ve anarşi gibi temel kavramlar üzerinde durmaktadır. Realizm güç ve çıkar mücadelesinin devletlerin temel odağında yer aldığını, devletlerin uluslararası sistemin temel aktörü olduğu ve rasyonel davranan yapılar olduğunu savunmaktadır (Arı, 2018, s.13). Uluslararası sistemi, merkezi bir yönetimin bulunmamasından dolayı anarşik olarak kabul eden realizm, devletin bu sistemdeki yegâne hedefinin hayatta kalmak olduğunu vurgulamaktadır. Morgenthau'ya göre uluslararası sistem güç mücadelesinden ibaret olmasından dolayı devletlerin politikalarının birincil amacı gücünü artırmaktır (Ertoý, 2019, s.5). Böylesi bir durumda her devletin gücünü maksimum kılmaya çalışması ise devletlerin birbirlerine karşı güvensiz davranmalarına ve güçlerini daha fazla artırmalarına yol açacaktır. Çünkü sistemde yer alan her devlet egemenliğini korumak istediğinden sistem, devleti stratejik hamlelerde bulunmak zorunda bırakır. Realist düşünürler devletlerin diğer devletlerin niyetlerinden asla emin olamayacaklarını ileri sürerler. Keza niyetler hızla değiştiğinden dolayı devletlerin niyetleri bir gün iyi huylu ertesi gün kötü huylu olabilmektedir (Mearsheimer, 1994-1995, s.10). Bu yüzden devletler diğer devletlerin askeri kabiliyetlerini kendilerine karşı kullanamayacağından emin olamazlar. Nitekim realizm'in evrensellik ilkesine göre uluslararası politikada hiçbir devlet sistemde yer alan başka bir güç tarafından kontrol edilmek istenmez (Tokatlı, 2022, s.125). Bir devletin diğer devletleri egemenliği altına sokması ve güvenlik için güçlenmeye devam etmesi, bölgede güvenlik ikileminin doğmasına eden olacaktır (Ertoý, 2019, s.6).

Realizm'e göre, dış politika iç politika gibi bir mücadele sahnesidir. Buradaki tek fark mücadelenin yürütüldüğü koşullardır. Dış politikada devletlerin birbirlerine karşı güç yarışı içerisine girmeleri birbirlerine karşı güvensiz davranmalarına ve askeri güçlerini artırmalarına yol açmaktadır (Tokatlı, 2022, s.127). Morgenthau'ya göre bir ülkenin en önemli ölçütü askeri gücüdür.(Morgenthau, 1949, s.92). Fakat ulusal gücün kapasitesinin belirlenmesinde

askeri güç kadar siyasi ve ekonomik güçte etkilidir. Devletlerin çıkarlarının ortak bir noktada kesişmesi sonrasında girilen mücadeleler genellikle devletleri savaşa sürüklemektedir. Böylesi bir ortamda devletler, ulusal çıkarlarını korumak ve güç dengesini tekrardan kurmak için ittifaklarda bulunabilirler.

Uluslararası ilişkiler sürekli bir savaş halinden ziyade arka planda savaş olma durumu yüksek olan ve güvenlik rekabetinin yaşandığı bir alandır. Böylesi bir rekabet ortamında devletler sıklıkla işbirliği hali içerisindeyler. Bu işbirliğinin sınırlarını ise baskın bir güvenlik rekabeti mantığıyla sınırlıdır (Mearsheimer, 1994-1995, s.10). Realizm devletlerin güvenlik ikilemine düşmesinin sebebinin insanın doğasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Morgenthau(1949).’ya göre insanın güç arzusu, yeryüzündeki son insanın hâkimiyeti altına girene ve kendini Tanrı gibi hissedene kadar devam eder. Nitekim Morgenthau’ya göre güç peşinde koşmak insanın doğasından kaynaklı bir durum olmasından dolayı devletlerin güç peşinde koşma dürtüsü ortadan kaldırılamaz sadece güç dengesiyle azaltılabilir (Tokatlı, 2022, s.126). Güç dengesi sistemde güçlenen bir devlete veyahut devletler grubuna karşı statükocu devletlerin birleşerek uluslararası yapıyı kontrol altına almalarıyla gerçekleşir. Zayıf devletler kendi başlarına güvenliği sağlayamadıklarından dolayı diğer devletlerle birleşerek kurdukları ittifakı güçlendirmeye çalışırlar. Fakat güç dengesinin kurulmasıyla tarafların güçleri eşitlenmez aksine bu dengeleme, revizyonist hamlede bulunan tarafın karşı tarafa üstünlük kurma çabasıdır (Ertoy, 2019, s.6).

Gücünü maksimum kılmaya çalışan devlet veya devletlerin askeri üstünlükleri ne kadar büyükse, o kadar güvenlidir. Öyle ki her devlet bekasını güçlendirmek için en büyük askeri güce sahip olmak ister. Bu bilgilerle beraber olası bir zaferin görünmesi hali, devletlere birbirlerinden yaralanmaları için büyük bir teşvik sağlar. Buradaki amaç, rakip ülkeler karşısında askeri güç elde etmek ve hegemon olmaktır. Keza anarşik sistemdeki devletler hem saldırgan hem de savunmacı pozisyonunda bulunmaktadır. Dolayısıyla sistemde her zaman bir savaş olasılığı yer almaktadır. Bu sebeple barış hali sistemde süreklilik arz etmez (Mearsheimer, 1994-1995, s.12).

Realizme Liberalizm ’den gelen yoğun eleştiriler sonrasında ortaya çıkan Neorealizm teorisi, 1979 yılında Kenneth Waltz’ın “Uluslararası Politika Teorisi” adlı çalışmasıyla sisteme bilimsel bir açıklama getirerek Realizm’in eleştirilen eksikliklerini gidermeye çalışmıştır. Uluslararası sistemde ki gelişmeleri birim düzeyiyle beraber yapı faktörünü de hesaba katarak açıklamaya çalışan neorealizm kuramı, sistemse bir yaklaşım ön sürmesinden dolayı yapısal ya da yeni realizm olarak da adlandırılmıştır Neorealizm, Klasik realizm ile liberalizmin argümanlarını sentezleyerek yeni bir teori oluşumu yaratmıştır. Yapı vurgusuyla ön plana çıkan neorealim, realizmin savunduğu devlet/aktör merkezli yaklaşımını ise es geçmiştir. Neorealizm göre devletlerin karakterini belirleyen sistemin yapısı, anarşik olmasından dolayı devletlerin sürekli savaş halinde olmasına neden olmaktadır. Yapı sistemdeki devletlerin gücünde meydana gelen değişime göre şekillenmektedir. Sistemin anarşik yapısı sebebiyle hayatta kalmaya çalışan devletler güçlerini artırmaya çalışacaklardır (Tokatlı, 2022, s.128). Neorealistler göre uluslararası sistemdeki çatışmaların insanın hırslarından ziyade yapının kendisinden kaynaklanmaktadır (Waltz, 1988, s.620). Waltz’a göre yapının birimi etkilediği gibi birimde yapıyı etkilemektedir. Bu yüzden ikisi arasındaki belirsizlik çözülemez (Waltz, 1992, s.36).

W’altz’a (1979) göre uluslararası sistemdeki tek aktör devlet değildir. Fakat en önemli aktördür. Neorealist teoride, Devlet kavramını şekillendirmeden uluslararası yapıları tanımlamak imkânsızdır (Ashley, 1984, s.240). Neorealist düşünürlere göre, en önemli aktör olan devletin ilk kaygısının, gücünü artırmaktan ziyade sistemdeki konumunu korumaktır. Nitekim uluslararası sistemde hiçbir devlet diğer devletin niyetinden emin olunmadığından

dolayı devletin bekası birincil hedeftir. Mearsheimer'e göre devletin nihai amacı hayatta kalmak olsa da diğer devletlere karşı saldırgan düşünmeye meyillidir (Snyder, 2002, s.152-154). Devletler kendi güçlerini artırmaya çalışırken diğer devletlerin ise güçlenmesini istemezler. Çünkü sistemdeki aşırı güç birikimi başka devletlerin muhalefetini ortaya çıkarır. Bu nedenle devletler gücünü maksimize etmeyi nadiren düşünürler. Çünkü stratejik olmayan şekillerde hareket etmeleri durumunda büyük bedeller öderler (Mearsheimer, 2009, s.243-245). Devletlerarası ilişkiler genellikle gergin bir haldedir; aktörler birbirlerine karşı genellikle şüphe ve düşmancadır (Waltz, 1988, s.619). Devletler kazanımlarıyla beraber komşularının kazanımlarının artması durumunda da endişelenirler. Keza zengin bir komşu daha büyük bir güç demektir (Sadeghi, 2017, s.4). Devletlerin güvenliklerini artırmak amacıyla aldıkları önlemler, diğer devletlerin önlemlerini azaltmasından dolayı güvenlik ikilemi doğurur. Güvenlikleri için toplu bir eylemde bulunmaları halindeyse bölgede silahlanma yarışına yol açarak ittifakların doğmasına neden olur (Waltz, 1988, s.619).

Neoralizm için güç kavramı kendi başına bir amaç olmaktan ziyade yararlı bir araçtır. Güç yapının tamamlayıcısı olarak görülmeyle beraber devletin bileşik yeteneğidir. Devletler az ya da çok miktarda güce sahip olmaları durumunda risk alacaklarından akıllı yöneticiler devletin ne kadar güç sahibi olması gerektiğine karar verirler. Nitekim devlet için kritik durumlarda önemli olan güç değil güvenlidir (Waltz, 1992, s.36). Bir devletin sahip olduğu güç kaynakları (askeri, teknolojik, nüfus, endüstriyel beceri) ne kadar büyük olursa diğerlerine karşı caydırıcı gücü o kadar büyük olacaktır (Walt, 1987, s.22). Devletler güç kullanmadan önce amaçlarına ulaşırlarsa bu durumda barış yapılabilir. Nitekim olası kazanımlara rağmen savaşın maliyetinin yüksek olması savaşın yapılma ihtimalini azaltır (Waltz, 1988, s.624). Neorealistler devletlerin güç peşinde koşma arzularının insan doğasıyla ilişkili olmadığını savunurlar. Asıl olarak sistemin yapısının devletleri güç peşine yönlendirdiğini iddia ederler. Mearsheimer göre, sistemdeki anarşik yapı devletleri bu hale getirdi. Devletler hayatta kalmak için birbirleriyle mücadele etmek zorundadırlar (Ertoy, 2019, s.8).

Waltz (1988) devletlerarası ittifakların tamamına sahip olamayan devletler tarafından yapıldığını ileri sürer (Waltz, 1988, s.621). Devletler uluslararası anarşik düzen sebebiyle güçlerini maksimum kılmak için daha güçlü devletlerle birleşmezler (Sadeghi, 2017, s.8). Güç dengesini tekrardan kurmak için genel olarak büyük güçleri dengeleyen ittifaklara dâhil olmaya çalışırlar. Mearsheimer'e (2009) göre uluslararası sistemin yapısı saldırgan devletlerin davranışlarını caydırmakla beraber devletleri güç dengesindeki konumlarını korumaya iter.

3. Neo-realizm Bakış Açısıyla Doğu Akdeniz Mücadelesi

Güç ve tehdit dengelerini merkeze alan neorealizme göre devletler, uluslararası anarşik ortamda düzenleyici bir yapının bulunmamasından dolayı kendilerini güvensizlik içinde hissederler. Diğer devletlerin beklenmedik bir saldırı ihtimaline karşı hazırlıklı olmaya çalışan devletlerin sisteme karşı duydukları güvensizlik kaygısı aynı zamanda onların dış politikalarını da şekillendirir. Zira uluslararası sistemde her devlet kendi çıkarını önceleyerek diğer devletlere karşı kendi ekonomik ve askeri gücünü artırmak ister. Sistemde herhangi bir aktörün güç artırması diğer devlet ve aktörler tarafından tehdit olarak algılama durumuna karşı güç artırımına giden devletler/aktörler kendilerini güvenlik tehdidi ile kamufle etmeye çalışırlar. Bunun için bir yandan güvenlik seviyelerini artırırken öte yandan da diğer devletler için caydırıcı bir güce ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğunu kabul eden ve devletler açısından gücü artırmanın yanında güvenliği sağlamanın da önemine odaklanan neorealist kuram, Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri değerlendirmek ve bölge ülkelerinin politikalarını anlamlandırmak için uygun bir bakış açısı sunmaktadır. Nitekim bölgede yaşanan son gelişmelere

bakıldığında Türkiye karşıtı ittifakların kurulması ve Türkiye'nin bu ittifakı dengelemeye yönelik çalışmalarının, neorealist bakış açısıyla yorumlanabilecek konular olduğu ortaya çıkmaktadır. Bölgede güvenlik ikileminin doğmasına sebep olacak gelişmeler ve bölge devletleri arasında yaşanan karşılıklı restleşme hareketleri, neorealist bakış açısı ile ele alındığında ise sistemsel bir dengenin kurulması veyahut bölgesel bir yapıcı gücün varlığıyla dengelenebileceği ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde güvenlik ikilemi bağlamında dengeye yönelik atılacak karşı adımların, Doğu Akdeniz ülkeleri arasında çatışma ihtimalini doğuracaktır. Nitekim Doğu Akdeniz'de bulunan bazı devletlerin Türkiye'nin çıkarlarına karşı bölge dışı devlet ve aktörler tarafından destek görmesi Türkiye tarafından tehdit unsuru olarak algılanmakla beraber Türkiye'yi bu durumu dengeleyebilecek güç unsurlarına yöneltmektedir (Kökyay, 2020, s.2524-2525). Bu durum ise bölgedeki dengelerin daha çok hassaslaşmasına ve bölgedeki her devleti kendi çıkarlarını maksimum kılan etken ve çözümlere yönlendirmektedir.

Waltz'a göre güç dengesizliklerinin yaşanmaya başladığı durumlarda, devletler kendi silahlarıyla veyahut ittifaklar kurarak bu dengesizliği dengelemeye çalışmaktadırlar (Düzgün, 2020, s.263-264). Bu bağlamda Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmelerde hem Türkiye ile Libya arasında yapılan deniz yetki alanları mutabakatı hem de Yunanistan, GKRY, Mısır, İsrail ittifakının bir çıkar uzlaşması olduğu anlaşılmaktadır. Bu uzlaşma tarafların çıkarları devam ettiği sürece geçerli olacaktır (Alpago ve Kılınç, 2021, s.133). Özellikle enerji kaynaklarının paylaşımı ve enerji nakil güzergâhları konuları devletlerarası etkileşimin çıkar odaklı ittifaklar doğurduğu, bölgedeki yaşanan hızlı politik değişimlerden anlaşılmaktadır.

Bölgede yaşanan gelişmelerden anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de haklarını korumaya yönelik hamleleri, diğer devletler nezdinde bir güç tehdidi sayılmakta ve bu gücü dengeleyecek ittifakların kurulmasına sebebiyet vermektedir. Türkiye ise bölgede kendisine karşı kurulan bu ittifakı bozmak adına işbirliğinde bulunabileceği devletlerle uzlaşmaya çalışmaktadır. Bu sayede hem bölgedeki gücünü arttırmayı hem de kendisine karşı kurulmuş ittifakın gücünü zayıflatmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin çabalarının sonuç vermesi durumunda kurulacak bir ittifakın karşısında bu ittifakı dengeleyecek devletlerin bir araya gelmesine yol açacaktır. Bu durum bölgede sürekli bir tarafın bir tarafı dengelemeye yönelik çabasının devam edeceğini göstermektedir. Bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere de kurulan ittifaklar çokta sağlam ve uzun süreli olmayan esnek ittifaklar olacağı tahmini yürütülmektedir.

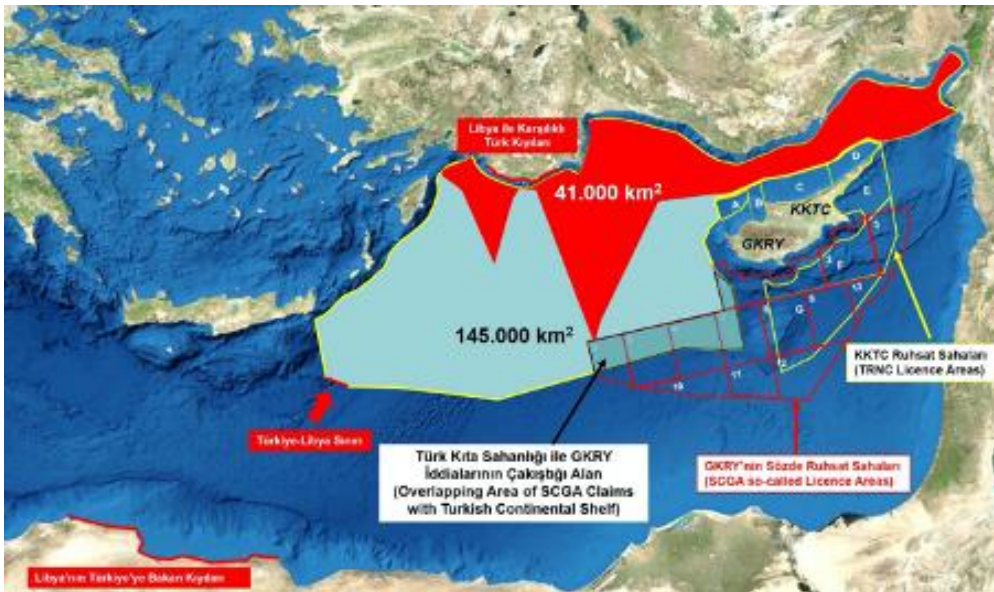
4. Bölge Devletlerinin Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Sınırları Konusundaki Anlaşmazlıkları

"1970'li yıllara kadar devlet pratiklerinin bir yansıması olarak uluslararası örf ve adet" (Arıdemir ve Allı, 2019, s.4) uygulaması şeklinde tanımlanan "Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)" kavramı, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile beraber uluslararası hukuk alanına girdi. Münhasır Ekonomik Bölge kavramının tanımı *"karasularının ölçülmeye başlandığı esas hattan itibaren kıyı devlete, 200 deniz miline kadar deniz yatağı üzerindeki sulara, deniz yataklarında ve bunların toprak altındaki alanlarında ilgili ülkeye üstünlük sağlayan deniz alanına denilmektedir"* (SD Rapor, 2019, s.7) şeklinde yapılmaktadır. Kıyı devletleri MEB sınırlarını ilan ederek kazanmaktadır. Fakat 90.000 mil karelik yüz ölçümüne sahip Doğu Akdeniz'de (Yılmaz, 2020, s.30) ülkelerin karşılıklı kıyı uzunlukları 400 deniz milinden daha kısa olduğundan dolayı MEB sınırları karşılıklı uzlaşmalarda bulunarak belirlenebilmektedir. Lakin siyasi anlaşmazlıklar şimdiye kadar Doğu Akdeniz'deki bölge devletlerinin MEB sınırları konusunda uzlaşmalarını engellemiştir (Arıdemir ve Allı, 2019,

s.7). Esasen bölgedeki deniz yetki alanları anlaşmazlıkları, bölge ülkeleri arasında uzun yıllardır devam eden bir sorun olmuştur. 2011 yılına kadar küçük çapta devletlerarasında bir politik sorun halinde olan bu anlaşmazlık, bu tarihten itibaren Türkiye-KKTC ve Yunanistan-GKRY'nin bölgede sondaj faaliyetlerinde bulunmaya yönelik hamlelerinden dolayı giderek büyüyen bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Her defasında Türkiye tarafından yapılan uyarılar, GKRY tarafından dikkate alınmamakla beraber ayrıca Türkiye'nin deniz yetki alanları konusunda ve Kıbrıs Türklerinin hakları için başvurulmuş diplomatik girişimlerde de fiili bir sonuca ulaşamamıştır. Bu gelişmeler üzerine Türkiye, KKTC ile 2011 yılında kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Aynı yıl KKTC yönetimi adanın çevresinde 7 özel bölge tespit edilerek, bu bölgelerde gaz ve petrol faaliyetleri için Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ile ruhsatlandırma anlaşması imzalanmıştır. Yalnız TPAO'ya Kıbrıs açıklarında doğalgaz ve petrol arama izni verilen sahalardan bazıları ile GKRY tarafından uluslararası enerji şirketlerine petrol ve doğalgaz arama izninin verildiği alanlardan bazılarının çakışması da bölgedeki gerginliği tırmandıran bir başka gelişme olmuştur (Avan, 2020, s.97). Yaşanan gelişmeler göstermektedir ki GKRY, Doğu Akdeniz'de keşfi yapılan hidrokarbon kaynaklarından Türkiye ve KKTC'yi saf dışı bırakarak istifade etmeye çalışmakta ve de bölge dışı aktörlere arama ruhsatları vererek Türkiye'yi AB ve ABD ile çatıştıracak tehlikeli bir siyaset izlemektedir (SD Rapor, 2019, s.10). Bu gelişmeler bölgesel olan sorunun hem bölge dışı aktörlerin katılımıyla daha çok büyümesine hem de tarafların uzlaşma noktalarını ortadan kaldırmaktadır. Dahası bölge dışı aktörlerin soruna müdahil hale getirmeye çalışan Yunanistan ve GKRY tarafından evrensel güçlerin desteğini almak, bölgeye yönelik tezlerinin perçinlenmesi amacını taşımaktadır.

Yunanistan'ın Kerpe, Kaşot, Rodos ve Meis adalarını kıyı olarak kabul etme tezi, Türkiye tarafından iki devletin anakaraları arasındaki ortay hattın ters tarafında yer almaları sebebiyle bu adaların MEB sahibi olmasının mümkün olmadığı tezi savunulmaktadır. Ayrıca Anadolu'nun kıyılarının adalara göre daha uzun olmasının yanında bu adalar konumları sebebiyle de kapatmama prensibine engel teşkil etmektedir. Bu sebepler Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölge iddialarının hukuki dayanaklarını ortadan kaldırmaktadır (Yaycı, 2012, s.24).

Aşağıdaki harita, bu devletlerin tezlerini ve Türkiye'nin deniz yetki alanlarında elinden alınmaya çalışılan sınırları açık bir şekilde göstermektedir.

Kaynak: (Yaycı, 2020)

Bütün ihtimallere rağmen yine de Yunanistan'ın savunduğu tezin kabul edilmesi halinde Türkiye'nin MEB sınırları Antalya Körfezi ile sınırlandırılarak 104.000 km² deniz yetki alanını kaybetmesine neden olacaktır (Yaycı, 2012, s.24). Yunanistan ve GKRY'nin bu emellerinin nihai bir hedefe ulaşması durumunda ise Türkiye bölgede sahip olduğu 145 km² kıta sahanlığının 71 km²'sini Yunanistan'a, 33 km²'sini ise GKRY'ye vermek durumunda bırakılacaktır (Çolak, 2019, s.54). Böylesi bir gelişme hem Türkiye'nin hem de KKTC'nin bölgedeki enerji kaynaklarından yararlanma durumunu ortadan kaldırmış olacaktır.

Türkiye bölgede hem kendi belirlemiş olduğu MEB sınırlarını GKRY ve Yunanistan'ın siyasi hamlelerinden dolayı kaybetmemek hem de KKTC Türklerinin GKRY tarafından çiğnenen haklarını korumak adına çaba göstermektedir. Bunun içinde KKTC ile beraber bölgede izlediği temel strateji: bir yandan enerjide dışa olan bağımlılığını azaltırken bir yandan da Yunanistan ve GKRY tarafından İsrail ve Mısır ile kurulmaya çalışılan ittifakı zayıflatmaktır (İstikbal ve Boyraz, 2019, s.80). Bu amacın gerçekleşmesi durumunda Doğu Akdeniz'deki politik havanın değişmesiyle beraber Türkiye ile KKTC'ye karşı bölge ülkeleri arasında daha uzlaşmacı bir tavrın takınması sağlanmış olunacaktır. Nitekim Doğu Akdeniz'de sadece Türkiye ve KKTC ile sorunlar yaşanmamaktadır, diğer bölge ülkelerinin de kendi aralarında uzlaşmadıkları noktalar bulunmaktadır.

Türkiye-KKTC ve Yunanistan-GKRY haricinde deniz yetki alanları konusunda anlaşmazlık İsrail ile Lübnan arasında da yaşanmaktadır. İsrail, 2010 yılında GKRY ile MEB sınırları anlaşmasını imzaladı. Bir yıl sonra ise bölgede yer alan diğer devletlerle uzlaşma veyahut görüşmelerde bulunmadan BM'ye kendi münhasır ekonomik bölge sınırlarını bildirdi. Bu durum İsrail-Lübnan ilişkilerinde büyük bir gerginliğe neden oldu. Çünkü İsrail tarafından BM'ye sunulan MEB sınırlarını gösteren haritada İsrail, Lübnan devletinin belirlenmiş olduğu 5 bloktan (1, 4, 8, 9, 10) üçünün (8, 9, 10) yer aldığı 860 km² bir alanın kendi kıta sahanlığı içerisinde yer aldığını ileri sürmektedir (Küçük ve Begçecanlı, 2019, s.3). İki devlet özellikle 9 numaralı parselde yer alan Karish sahası konusunda uzlaşmamaktadır (Tuğ, 2019, s.154). 2020 yılında uzlaşmada bulunmak için müzakerelere gidilse de herhangi bir çözüme ulaşamadı. Değişen konjonktürlerden dolayı bu konu iki devlet içinde giderek hassas bir nokta haline gelmektedir.

İsrail bölgede deniz yetki alanları konusunda GKRY ile de bazı anlaşmazlıklar yaşamaktadır. GKRY'nin İsrail ile yaptığı ikili anlaşmazlık sonrasında taraflar arasında 12. sahadaki Afrodit gaz sahası anlaşmazlık konusu olmuştur. Son anlaşmaya göre GKRY'ye tanınan deniz sınırları içinde bulunan Afrodit doğalgaz sahası hem İsrail deniz yetki alanlarına yakın olması hem de daha önceden Yishai doğalgaz sahasına bitişik olduğu tezleri mevcut bulunmaktadır. Önemli bir rezerv kaynağına sahip olan bu saha konusunda her iki tarafta da nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda, henüz bir uzlaşma sağlayamamıştır (Ceyhan ve Yaycı, 2020, s.2-3). Dahası taraflar arasında şimdiye kadar herhangi bir sorun haline gelmeyen münhasır ekonomik bölge sınırları da GKRY tarafından uluslararası hukuk ilkeleri göz ardı edilerek çizilmiştir. İsrail bu sebeple deniz sınırları konusunda önemli bir alan kaybına uğramıştır. GKRY aynı tutumunu Lübnan ve Mısır'a karşıda uygulayarak netice itibarıyla ikili anlaşmalarda bulunduğu bu ülkelerin önemli deniz yetki alanları kaybına neden olmuştur. Nitekim GKRY, bugüne kadar ikili anlaşmalarda bulunduğu İsrail, Lübnan ve Mısır'ın hak ve menfaatlerine aykırı biçimde imzaladığı anlaşmalarla İsrail'in 4.600 km² Lübnan'ın 3.957 km² ve Mısır'ın 21.500 km² deniz alanını sahiplenmiştir (Yaycı, 2012, s.35-37). En nihayetinde bu durum devletlerarasında bir sorun olsa da buradaki kaynakların çıkarımı ve

işletimi noktasında sıkıntılara sebep olarak bölgesel ilerlemenin de önünü tıkayan bir gelişme haline gelmiştir.

Doğu Akdeniz’de yaşanan MEB sınır anlaşmazlıkları, devletlerin uzlaşma konusunda bölgesel olarak hareket etmek yerine kendi çıkarlarını önceleyerek bireysel bir şekilde hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum bölgede uzlaşmayı geciktirdiği gibi çıkar odaklı hareketlerin diğer devletler tarafından yanlış anlaşılaraq bölgede silahlanma yarışına neden olabilir. Böylesi bir durum ilerleyen zamanlarda önü alınamayan gelişmelere sebebiyet tanımakla birlikte aynı zamanda bölgede çıkar çatışmalarına da neden olabilir.

5. Hamle Savaşları Nedir?

Arapça kökenli bir kavram olan “Hamle” kelimesi atılımında bulunmak anlamına gelmektedir. Bu kavramı politik anlamda kullandığımızda devletlerin uluslararası alanda siyasi bir konuda, güç girişimde bulunmaları veyahut kendilerine yönelik bir tehdit dengesini/durumunu savuşturmaları şeklinde açıklayabiliriz. Yakın zamanda Hamle Savaşlarının yaşandığı en taze olaylardan biri olan Doğu Akdeniz örneğini ele aldığımızda güç dengesinden kaynaklı olarak bölgede güvenlik ve tehdit dengesini doğuran gelişmelerin, Doğu Akdeniz ülkeleri arasında restleşme hareketlerine neden olduğuna ve ilişkilerde bir denge kurulmasını zorlaştırdığına şahit olunmaktadır. Neorealist yaklaşımın da belirttiği üzere her devletin rasyonel bir şekilde hareket ederek kendi gücünü maksimum edici bir politika izlemesi, bölgede diğer devletlerce bir tehdit algısının doğmasına sebebiyet vermektedir. Çünkü emniyet ve refahını temin etme hedefinde olan bütün devletler diğer devletlerin politik hamlelerini kendi ulusal güvenliklerine karşı bir tehdit dengesi olarak görmekte ve ona göre güvenlik politikalarını geliştirerek bu tehdidi dengeleyebilecek güç unsurlarına yönelmektedirler.

Türkiye, Doğu Akdeniz’deki böylesi bir ortamda, diğer devletler tarafından kurulan ittifakın, kendi çıkarlarına ve ulusal güvenliğine yönelik tehdit edici hamlelerini bertaraf edecek girişimlerde bulunmaya çalışan devletlerden bir tanesidir. Nitekim Doğu Akdeniz’deki her bir devletin bölgedeki kaynaklardan yararlanma amacı, güç ve tehdit dengelerini körükleyen önemli bir etken olmaktadır. Türkiye bu ortamda, bölge dışı aktörlerin desteğini alan Yunanistan ve GKRY’nin hamlelerine rağmen kendi belirlemiş olduğu MEB alanlarında keşiflerde bulunmak ve Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğalgaza geçiş güzergâhı sağlamaya yönelik girişimlerini sürdürmeye çalışmaktadır. Bu sayede hem doğalgaz arzını hem de doğalgaz ithalatını çeşitlendirmenin getireceği faydadan yararlanmak istemektedir (Ulutaş, 2016, s.11). Bu amaç için diğer bölge ülkelerine nazaran İsrail, Türkiye ile ülke çıkarları adına daha erken uzlaşmaya varılabilecek bir devlet olarak görünmektedir. Çünkü İsrail kendi kıyı kesimlerinde keşfettiği doğalgazın kullanım fazlasını Avrupa’ya ihraç etmek istemektedir. Bunun içinde Türkiye üzerinden geçecek olan güzergâh, İsrail için hem maliyet hem de zaman açısından avantajlı görünmektedir.

Türkiye, bölgedeki çıkarları için İsrail’le yeniden siyasi ilişkilerini geliştirmeye ve boru hattı içinde bir an önce uzlaşmış bir karara gitmeye çalışmıştır. Fakat Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de İsrail ile görüşmeleri yapılan boru hattı projesi, stratejik bir hamle olarak, kendisi gibi Yunanistan ve GKRY tarafından da arzulanmıştır. Yunanistan ve GKRY, Türkiye’nin uğraştığı Suriye problemi, Mülteci krizi ve GKRY’nin güzergâh konusunda uzlaşmadan uzak tavrını fırsata çevirerek İsrail ile görüşmelerde bulunmuşlar ve Türkiye’nin belirlemeye çalıştığı enerji güzergâhını bertaraf etmek için bu devlet ile uzlaşmaya gitmişlerdir.

İsrail, Türkiye’nin uğraştığı problemlerden dolayı önerilen boru hattı projesinden çekilmemiştir. Bu problemlerin projeyi geciktirmesinin yanında İsrail’in Türkiye ile 2008 yılından beri etkisini sürdüren siyasi sorunları da iki ülke ilişkilerini etkilemeye devam

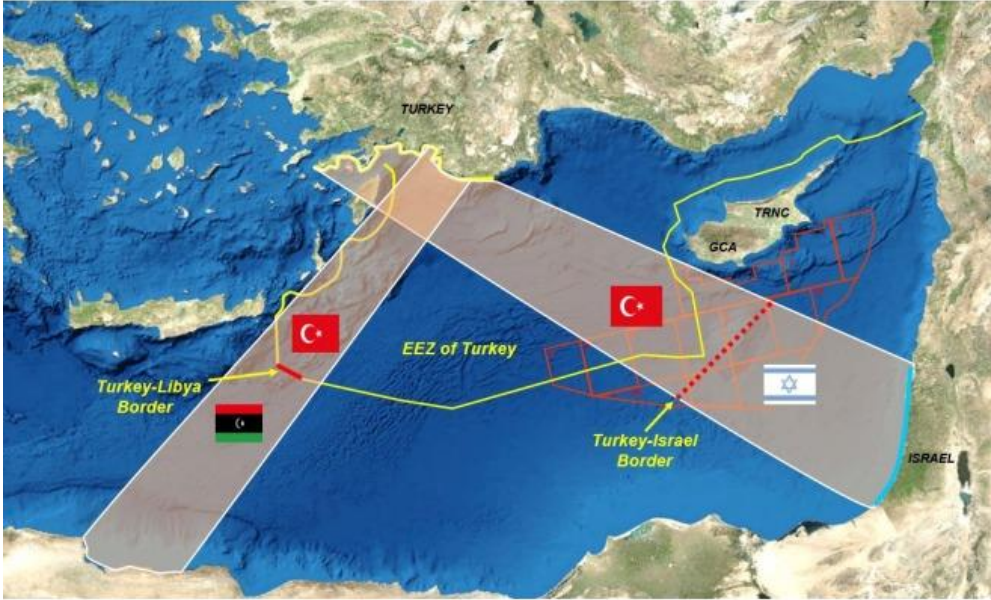

etmiştir. Bu sorunlar Filistin sorunu endeksli yaşanmakla beraber çıkarların artık belirli bir noktada uzlaşmamasından da kaynaklanmıştır. Siyasi hamlelerin devletlerin dış politikaları üzerindeki etkisine baktığımızda askeri, ekonomik ve siyasi ilişkiler ile beraber tarihi, kültürel ve ideolojik yakınlıklarında hesaba katılarak bazen çıkar odaklı bazen de kimlik temelli politikalara yönlendiği görülmüştür (Aydoğan, 2011, s.1). Nitekim Türkiye, Uzun yıllar boyunca sert bir ideoloji ile İsrail'e yaklaşmış ve ancak 1980 sonrasında bu ülkeyle askeri ve ekonomik alanda ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 2000'li yıllardan günümüze kadar geçen sürede ise ilişkiler İsrail'in Filistin'e yönelik operasyonları, 2009 Davos Krizi, 2010 Mavi Marmara olayı ve 2010 Alçak Koltuk Krizi gölgesinde bunalımlı bir süreç ile geçmiştir. İsrail, Türkiye ile ideolojik anlamda yaşadığı bu anlaşmazlıklar ve projenin bir türlü ilerleyemeyişi üzerine Yunanistan ve GKRY ile Doğu Akdeniz Boru Hattı konusunda yakınlaşmaya başlamıştır. Bu minvalde Yunanistan, GKRY ve İsrail arasında üst düzey ziyaretler, deniz tatbikatları yapılmış ve taraflar arasındaki ilişki stratejik ortaklık seviyesine taşınarak aynı zamanda önemli silah satışı anlaşmaları yapılmıştır (Tamçelik ve Kurt, 2015, s.682). Aynı yıllara yakın tarihte, 2013 yılında, Mısır iktidarına darbeye Abdülfettah el Sisi'nin geçmesinin ardından Türkiye'nin bu bölge devletiyle de ilişkilerinin bozulması üzerine, Yunanistan ve GKRY'nin bölgedeki dengeleri kendi lehlerine çevirmeye yönelik politik hamleleri gelişmeye başlamıştır. Nitekim Mısır ve İsrail'in GKRY ve Yunanistan ile kurulan yakın ilişkileri neticesinde bölge ülkeleri arasında kutuplaşmalar dönemi başlamıştır. Öyle ki Yunanistan, GKRY, İsrail ve Mısır arasında yaşanan bu yakınlaşma hareketi, Ocak 2019 yılında Türkiye karşıtı bölgesel bir işbirliği olarak Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun kurulmasıyla neticelenmiştir (Özekin, 2020, s.36). 2013 yılında iktidara Abdülfettah el Sisi'nin geçmesinin ardından Yunanistan, İsrail ve GKRY ile ilişkilerini normalleştirmeye başlayan Mısır, zor zamanlar geçiren ülke ekonomisini toparlayabilmek adına GKRY ve Yunanistan ile enerji temelli ittifaklar içine girmiştir. Enerji boyutlu kurulan bu ittifakı güçlendirmek adına İsrail ile de yakınlaşılarak Yunanistan ve GKRY ile kurulan işbirliğine İsrail de dâhil edilmiştir (Özekin, 2020, s.20-21). Bu dönemde, başını İsrail'in çektiği ve içinde Mısır, Yunanistan ve GKRY'nin de olduğu ülkeler Türkiye'nin Suriye'de devam eden iç savaş nedeniyle yüzleşmek durumunda kaldığı tehditlerle enerjisinin tükeneneğini ve de bu sebepten dolayı Akdeniz'deki menfaatlerini yeterince savunamayacağını düşünmüşlerdi (Oruç, 2019, s.2). Fakat Türkiye uğraşmak zorunda kaldığı siyasi sorunlara rağmen bölgede kendisine yer verilmeyen bu oluşuma karşı kendisiyle uzlaşmada bulunabilecek diğer bölge devletleriyle anlaşabileceği noktalar aramaya başlamıştır.

Yunanistan-GKRY-Mısır ile Yunanistan-GKRY-İsrail arasında kurulan enerji temelli işbirliğinin asıl amacı bölgede çıkartılan enerji kaynaklarını işletmek ve Avrupa'ya bir boru hattıyla ihracatını sağlamaktır. 1.900 km uzunluğunda olması planlanan bu boru hattıyla Doğu Akdeniz'den çıkarılacak gazı 2025 yılı itibariyle Avrupa pazarına taşınması ve bu sayede de Avrupa gaz ihtiyacının %10'luk kısmının karşılanması hedeflenmektedir (Papadimitriou, 2020). Enerji alanında Rusya'ya bağımlı olan Avrupa kıtası, yeni kaynaklar sayesinde bu bağımlılığı azaltmış olacaktır. Öte yandan Avrupa'ya enerji akışını sağlamak için işbirliği yapan devletlerinde arkasındaki asıl destekleyici gücün AB ve ABD olduğu bu sayede ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bölgede keşfedilen yeraltı kaynaklarının ilk başlarda bölge ülkelerinin refah seviyelerini iyileştirici bir etki yapacağı düşünülmekteydi. Fakat kıyı ülkelerinin arasında çıkan deniz yetki alanlarındaki uyuşmazlık ve bölge dışı aktörlerin keşfedilen kaynaklardan pay alma yarışına girmeleri, var olan huzuru da kaçırmaktadır. Bütün bu gelişmelerle beraber özellikle son yıllarda Doğu Akdeniz'de artan askeri işbirlikleri, deniz tatbikatları gibi oluşumlar hem kıyı devletleri hem de bölge dışı aktörlerin bölgede daha etkin olmak adına faaliyetlerine ağırlık verdiklerini göstermektedir (Özekin, 2020, s.22). Aynı

zamanda Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail arasında enerji alanında ki yakınlaşmanın askeri işbirliği ve deniz tatbikatları üzerinden güvenlik alanlarında da yapılması, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de yalnızlaştırılmaya çalışıldığı algısıyla beraber güvenlik algısının da şekillenmesine neden olmaktadır (Demiryol, 2020). Bu gelişmelerden sonra Türkiye, güvenlik alanında önlemlerde bulunmakla beraber bölgede, KKTC ile beraber belirlemiş olduğu MEB sınırları içerisinde, sondaj ve arama çalışmaları yürüten gemilerle çalışmalarda bulunmaya başladı (Oruç, 2021, s.3). Ayrıca 27 Kasım 2019 yılında Libya hükümetiyle Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Mutabakatı imzalayarak, bölgede kendisine yapılan siyasi girişimleri bertaraf etmeye ve kendisine karşı kurulan ittifakları engellemeye yönelik politik bir hamlede bulundu.

Aşağıda Doğu Akdeniz bölgesinde 2019 yılında Türkiye-Libya arasında MEB alanı konusunda yapılan anlaşma ile Türkiye-İsrail arasında MEB konusunda uzlaşması durumunda çizilecek olan deniz yetki alanlarını gösteren haritaya yer verilmiştir.

Kaynak: (Ceyhan ve Yaycı, 2020, s.6)

Türkiye'nin Libya ile imzaladığı mutabakat, başta Yunanistan olmak üzere bölgede nüfuzu azalan devletlerin tepkisine neden olmuştur. Türkiye'nin Libya ile böyle bir zamanda anlaşma için masaya oturması, İsrail'in Yunanistan, GKRY ve Mısır ile gittikçe yakın ilişkiler kurmasından ve Türkiye ile yapımı konusunda uzlaşma sağlanacak olan projeye uzak durmasından kaynaklı olduğu düşüncesine neden olmuştur. Nitekim Türkiye İsrail'in Doğu Akdeniz Boru Hattı anlaşmasını imzalamasından hemen önce Libya ile mutabakatta bulunarak bu anlaşmayı bertaraf etmek istemiştir. Öyle ki Türkiye'nin bu hamlesi projeyi engellemeye yönelik bir girişim olduğu için Doğu Akdeniz Boru Hattı konusunda imzada bulunacak ülkelerin ve önde gelen dünya güçlerinin tepkisini çekmiştir (Şafak, 2020, s.2). En nihayetinde Türkiye ile Libya arasında imzalanan Mutabakat Muhtırası, GKRY ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi yalnızlaştırma politikasına hukuki ve siyasi açıdan verilmiş güçlü bir yanıt niteliğinde olmuştur (Çam, 2019). Türkiye bu mutabakat sayesinde Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır tarafından bölgedeki doğalgazı Avrupa'ya ulaştıracak olan Doğu Akdeniz Boru Hattı (Eastern Mediterranean Pipeline) projesinin uygulamasını ortadan kaldırma şansını yakalamış olduğu söylenebilir (Karagöl ve Özdemir, 2017, s.47). Nitekim bu durumla beraber Türkiye ile Libya'nın yaptığı mutabakat sonrası ilan

edilen deniz yetki alanlarının kullanılabilmesi için Türkiye'nin onayının alınması gerekli hale gelmiştir. Türkiye Libya ile MEB alanında yapılan anlaşmanın benzerinin İsrail ile yapılması durumunda ise hem Yunanistan ile GKRY'nin bölgedeki etkileri azalacak hem de daha öncesinden bazı bölge ülkelerinin aralarında yaptığı anlaşmaların Türkiye MEB alanlarının kullanım durumundan dolayı yeniden düzenlenmesi gerekli hale gelmiş olacaktır.

Türkiye-İsrail arasında 2008 yılı ve akabinde yaşanan siyasi gelişmelerden sonra iki ülke ilişkileri, Doğu Akdeniz'deki doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması için gerekli olan bir boru hattı projesi sayesinde 2016 yılından sonra yavaş yavaş normalleşme aşamasına gelmeye başladı. Yapılan görüşmeler sonucunda Doğu Akdeniz doğalgazının Kıbrıs ile uzlaşılması halinde Kıbrıs üzerinden, uzlaşılmaması halindeyse direkt olarak Türkiye üzerinden geçecek olan boru hattı projesiyle taşınması hususunda uzlaşmaya çalışılmaktaydı. Fakat ilerleyen zamanlarda Kıbrıs'taki çözüm çabalarının başarısız olması, Mısır ve GKRY'nin Türkiye ile işbirliğine yanaşmaması İsrail ile olan ilişkileri de etkilemeye başladı. Aynı tarihlerde ABD'nin Kudüs kararı, Türkiye'nin bu karara verdiği tepkiler ve İsrail'in Filistin'e karşı yürüttüğü politikalar iki ülke arasında tekrardan soğuk rüzgârlar estirmeye başladı (Oruç, 2021, s.2). Günümüze kadar gelinen süre zarfında ilişkiler bu soğuk hava temelinde devam ederek ilerledi. Fakat son zamanlar da dünya gündeminde yaşanan Rusya ve Ukrayna arasındaki çatışma temelli sorunun, bütün dünyayı etkilediği gibi Doğu Akdeniz'deki belirtilerinin de Türkiye ile İsrail ilişkilerini etkilemeye başladığı görülmektedir.

6. Türkiye-İsrail Doğu Akdeniz MEB Sınırları Muhtemel Uzlaşmasının Kazanımları

Günümüze kadar gelinen zaman sürecinde, birden fazla medeniyete ev sahipliği yapmış olan Akdeniz 2,9 milyon km² yüzölçümüyle ile birçok ticaret yoluna geçiş sağlayan önemli bir stratejik bağlantı noktasıdır. Tarih boyunca önemini koruyan bu bölgenin özellikle Leviathan Havzası'nı da içinde barındıran Akdeniz'in doğusu diye nitelendirilen bölümü, jeostratejik öneminin ardından son zamanlarda jeoekonomik konumuyla da dünyanın en kritik noktalarından biri haline gelmiş bulunmaktadır (Doğu Akdeniz Denklemine Stratejik Adım, 2020, s.6). Nitekim ABD jeolojik araştırma merkezi (USGS-US Geological Survey) verilerine göre Kıbrıs, Lübnan, Suriye, İsrail arasında kalan bölgede 3,45 trilyon metreküp doğalgaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğu tahmin edilirken Nil Delta havzasında ise 1,8 milyar varil petrol 6,3 trilyon metreküp doğalgaz ve 6 milyar varil sıvı doğalgaz olduğu tahmin edilmektedir. Kıbrıs Adası'nın çevresinde ise 8 milyar varil petrol olduğu Girit'in güney ve güney doğusunda 3,5 metreküp doğalgaz bulunduğu açıklaması yapıldı (Bahçeşehir Üniversitesi, n.d.). Ayrıca Doğu Akdeniz, dünya genelindeki hidrokarbon rezervlerinin % 43-47'lik bölümünü barındıran Ortadoğu ve Hazar Havzası'nı dünya pazarlarına açan önemli bir güzergâh noktası ve 14 petrol ile doğalgaz hattına geçiş sağlayan enerji nakil merkezidir (Özekin, 2020, s.7-8). Dahası ev sahipliğini yaptığı enerji bakımından da bölge devletleriyle beraber bölge dışı aktörlerin de gittikçe ilgisini çeken bir nokta haline gelmektedir. Enerji noktasında bu kadar zengin bir bölge olan Doğu Akdeniz, Türkiye açısından enerjide bağımlı olduğu ülkeleri çeşitlendirerek bağımlılık oranını en aza indirmek ve bu sayede dış politika alanında daha esnek bir şekilde hareket etmek adına önemli bir kaynak alanı olma özelliği taşımaktadır. Çünkü enerji açısından bakıldığında Türkiye, Petrole %94, Doğalgaza %99 ve kömüre %90 oranında dışarıya bağımlı bir ülkedir (Yılmaz, 2020, s.41). Petrol ve doğalgaz konusunda Türkiye'nin kaynaklarının oldukça kıt olması Türkiye'yi enerji noktasında dışa bağımlı bir hale getirmektedir (Tamçelik ve Kurt, 2015, s.680). Nitekim

Enerji alanında bu oranda dışa bağımlı ülke olarak enerji kaynaklarını çeşitlendirme talebi ve boru hattıyla Türkiye'ye gelecek İsrail gazı beklentisi Ankara'yı Doğu Akdeniz'de İsrail ile yakın ilişkiler kurmaya yönlendirmektedir (Nasi, 2016, s.4). Enerji ihtiyacının fazlasını başka ülkelere ulaştırmak isteyen İsrail içinde Türkiye, alt yapısının hazır olması ve maliyet olarak daha uygun olması bakımından uzlaşılacak istenen bir devlettir. İsrail Ortadoğu'da başlayan halk ayaklanmaları sonrasında müttefiklerini kaybetme korkusu sebebiyle Yunanistan, Bulgaristan, Hırvatistan, Sırbistan, Romanya, Karabağ, Makedonya ve GKRY ile ilişkilerini geliştirip çıkar odaklı politik hamlelerde bulunmuştur (Aydoğan, 2011, 5). Türkiye'nin bölgede yeni esnek ittifaklar kurması eski ittifakların bozulmasını sağlayarak bölgede yen güç dengesi doğuracaktır. İsrail'in de Türkiye ile uzlaşma fikrine sıcak baktığı İsrail başbakanı yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır. 2016 yılında İsrail başbakanı Binyamin Netanyahu yaptığı açıklamada "Doğu Akdeniz doğalgazının Avrupa'ya ulaştırılması için en alternatif güzergâhın Türkiye üzerinde geçecek olan boru hattı projesi olduğu, bunun İsrail ekonomisi için de büyük bir etki doğuracağı ve Türkiye'nin bu proje için çok iyi bir pazar alanı olduğu" açıklamalarında bulundu (Ulutaş, 2016, s.10).

İki ülke kendi ekonomik ve politik kazanımlarının gerektiği oranda birbirleriyle ilişkilerini geliştirmeye ve bölgede buna yönelik faaliyetlerde bulunmaya çalışmaktadır. Nitekim Türkiye ile diplomatik ilişkilerini yeniden geliştirmeye çalışan İsrail, 2020 yılında Yunanistan, GKRY, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Fransa'nın ortak hükmü çerçevesinde yayımlanan deklarasyonda Türkiye'nin Akdeniz'deki faaliyetleri illegal diye tanımlanmaya çalışılarak Türkiye'yi kınamaya katılan bu devletlerin arasında yer almamıştır. Yapılan açıklamalarda her ne kadar deklarasyonun Libya'daki anlaşmazlık üzere olduğu açıklaması yapılmış olsa da, buna rağmen İsrail, Türkiye ile karşı karşıya gelmemeye çalışmıştır. Türkiye-İsrail arasındaki ilişki siyasi bir takım anlaşmazlıklardan dolayı bunalımlı bir sürece girmesine rağmen hala devam eden ekonomik ilişkiler ve politik çıkarlar sayesinde alt düzeyde de olsa devam etmektedir. 2010 ve 2011 yıllarında Türkiye-İsrail dış ticaret hacmi 4,5 milyar dolara yaklaşmış ve 2013 yılında dış ticaret hacmi 5 milyar doları aşmış, 2014 yılında 5,8 milyar dolara ulaşırken 2018 iki ülke ticaretine ilişkin toplam hacim yeniden 5 milyar doları aşmıştır (Sariaslan, 2019, s.1082-1084). Bu durum iki ülke arasında siyasi ve diplomatik alanında yaşanan bir takım sıkıntıların, ekonomik alandaki ilişkileri beklenildiği oranda etkilemediğini göstermiştir. İki devlet ilişkilerinin geri dönülemez bir boyutta olmadığı göz önünde bulundurulduğunda muhtemel bir Türkiye-İsrail MEB anlaşmasının sağlanmasıyla iki ülkenin kazançlı çıkılabileceğini göstermektedir.

Yakın tarihte Rusya'nın Ukrayna'yı işgale başlaması üzerine Avrupa'da başlayan gaz sorunu sebebiyle gözler tekrardan iptal edilen Türkiye-İsrail boru hattı projesine çevrildi. Çünkü Ukrayna işgali sonrasında Avrupa'nın enerji kaynaklarına alternatif kaynak bulma arayışı iki ülkeyi enerji noktasında kilit bir konuma getir (İsrail İle Türkiye Arasındaki Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, 2022). Özellikle Ocak 2022'de ABD'nin Doğu Akdeniz Boru Hattı projesinden desteklerini çektiğini açıklaması ve Şubat 2022'de ABD yetkililerinin Almanya ziyaretinde Avrupa'nın ve özellikle de Almanya'nın doğalgaz ihtiyacının Rusya dışında başka seçeneklerle giderilmesi açıklamalarında bulunulması, Türkiye üzerinden geçecek olan boru hattı projesi ihtimalini tekrardan kuvvetlendirdi. Nitekim ABD Avrupa'nın Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığı uzun vadede giderecek adımlar atılmasını istemektedir. Bu uzun vadede doğudan batıya ve güneyden kuzey doğru yeni enerji koridoru oluşturulacaksa coğrafi avantajı nedeniyle bütün yollar Türkiye'ye çıkmaktadır (Acet, 2022). Uzun yıllar Türkiye-İsrail arasında devam eden siyasi sorunları aşmak ve enerji konusunu görüşmek amacıyla yetkililer arasında başlayan ülke ziyaretleri de bu konuda söylenenleri destekler mahiyettedir.

Türkiye'nin bölgedeki menfaatler için bu ülkeye yönelik siyasi üslubun yumuşatılması önem teşkil etmektedir. Nitekim İsrail yetkilileri tarafından daha önce yapılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla İsrail kıyı açıklarında keşfettiği doğalgaz rezervlerinin kullanım fazlası olan %40'a yakın kısmını, başka ülkelere ihraç etmek istemektedir. Bunun içinde iki seçenek üzerinde araştırmalar yapıldı. İlk olarak ya alternatif boru hattı üretmek ya da doğalgazı sıvılaştırarak tankerlerle taşımaktır. Fakat tankerlerle taşımak hem çok maliyetli hem de terör grupları tarafından saldırıya uğrama ihtimalinden dolayı boru hattı ile taşınmasına karar verildi. Bu durumda boru hattı ya Kıbrıs-Türkiye güzergâhı üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacak ya da Kıbrıs-Yunanistan (Girit-Mora)-İtalya güzergâhı üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacaktır (Karabat, 2015). Lakin Kıbrıs-Yunanistan (Girit-Mora)-İtalya güzergâhının geçeceği noktalarda hem derinlik farkı bulunmakta hem de maliyet olarak 15 milyar dolar gibi yüksek bir rakama ulaşmaktadır. Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan boru hattı ise hem mesafe hem de maliyet olarak daha uyguna, 2-2,5 milyar dolara, yapılabileceği hesaplaması yapıldı (Demirbaş, 2019). Görüldüğü üzere iki bölgesel devlet için aradaki sorunların halledilmesi iki tarafında yararına gelişmeler doğuracaktır. Ancak Türkiye'nin bunun için sert siyasi üsluptan ziyade pragmatist adımlarda bulunarak bir an önce uzlaşma yoluna gitmesi gerekmektedir. Nitekim uzlaşmanın sağlanması halindeyse bölgedeki dengelerde de farklılıklar meydana gelecektir.

Türkiye ve İsrail'in boru hattı konusunda uzlaşmaları durumunda Yunanistan, GKRY, İsrail, Mısır, İtalya ve Filistin'in üyesi olduğu Doğu Akdeniz Gaz Forumunun muhtemelen Türkiye'yi de kapsayacak şekilde genişlemesi gerekecektir. Bu durumda forum, ya tüm kıyıdaş ülkeleri kapsayacak şekilde genişletilmeli ya da mevcut tüzel kişiliği sonlandırılarak Türkiye ile işbirliğinde bulunmak istemeyen ülkelerin yeni bir oluşum kurmaları gerekecektir (Oruç, 2019). Ayrıca boru hattı konusunda Türkiye ve İsrail'in uzlaşmada bulunması halinde bölgede, Türkiye-İsrail enerji koridoru kurulmuş olacaktır. Bu sayede İsrail Türkiye gibi alt yapı olarak hazır ve enerji koridoru olan bir pazar kazanırken Türkiye ise doğalgaz ithal ettiği ülke sayısını çeşitlendirerek enerji arz güvenliğini artırmış olacaktır (Karagöl ve Özdemir, 2017, s.50). Bu durum Türkiye'nin daha büyük bir enerji koridoru haline gelmesini sağlarken aynı zamanda bölgedeki konumunu da diğer bölge ülkelerine nispeten artıran bir etki yaratacaktır.

İsrail'in Türkiye ile MEB sınırları konusunda uzlaşması durumunda ise İsrail'in, GKRY ile deniz yetki alanlarını sınırlandırma anlaşmasını imzalamasıyla kaybettiği denizlerdeki hak ve menfaatleri tekrardan kazanılmış olunacaktır. Nitekim İsrail, GKRY ile yaptığı ikili anlaşma yüzünden 4.600 km² bir alan kaybına uğramaktadır. İsrail'in Türkiye ile MEB sınırları konusunda uzlaşmasıyla Güney Kıbrıs Rum yönetiminin sahiplendiği Afrodit gaz sahasının bulunduğu 12. sahanın tamamını, 8. 9. ve 11. sahaların büyük kısmı ile 1. 7. ve 10'uncu sahaların belirli bir kısmının üzerinde tekrardan söz sahibi olacakken, Türkiye'de Kıbrıs'ın güneyinde hak sahibi olma amacını gerçekleştirebilecektir. Türkiye'nin Libya ile imzalanan mutabakatın bir benzerinin İsrail ile imzalanması halindeyse GKRY'in, Mısır ile imzaladığı deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşmasını etkisiz bir duruma düşecektir (Yaycı, 2012, s.46-48). Nitekim böyle bir durumdan sonra Türkiye'nin diğer bölge ülkeleriyle de uzlaşması nispeten daha kolay olabilecektir.

Türkiye Doğu Akdeniz'de hem kendi menfaatlerini hem de Kıbrıs Türklerinin menfaatlerini etkin bir şekilde korumakla beraber bölgede oluşan enerji denkleminde yer alması çıkarları için gerekli bir durumdur. Enerji açısından % 72 oranında dışarıya bağımlı bir ülke olarak, enerji ithalatında bağılı olduğu ülkeleri çeşitlendirmek ve bu bağımlılığı en aza indirmek öncelikli dış politika seçenekleri arasında yer almaktadır. Özellikle büyüyen ekonomik yapısı ile artan gelir düzeyi esas alındığında hem enerji arz güvenliğini temin etmesi hem de

münhasır ekonomik bölge sınırları içerisinde yeni enerji kaynaklarını keşfetmesi lazım gelmektedir (Özekin, 2020, s.27-28). Bu sebeple bölgede birlikte hareket edebileceği ve işbirliği yapacağı ülkelere ihtiyacı bulunmaktadır. Nitekim küresel alanda Rusya'nın Ukrayna İşgalinin bölgedeki gelişmeler üzerinde belirleyici bir unsur olması Türkiye'yi bölgede uzlaşması gereken bir devlet olarak, ön plana çıkardığını söylemek gerekir.

Sonuç

Bu çalışmada, Doğu Akdeniz'de yaşanan çıkar çatışmalarıyla beraber Türkiye'nin bölgede ki dengelerde değişim yaratmak ve kendi çıkarlarını korumak amacıyla İsrail ile uzlaşmaya çalışması ve bu uzlaşmanın sağlayacağı kazançların neorealist teori ışığında incelemesi yapılmaya çalışıldı. Bu amaçla bölgede meydana gelen gelişmeler açıklayıcı bir bakış açısıyla ele alınmış ve iki ülkenin uzlaşmasının önündeki engeller araştırılarak uzlaşma sağlanmasıyla yakalanılacak kazançlarının büyüklüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Neorealizmin belirttiği üzere devletlerin kazançlarının ve güvenliğinin her şeyden daha önemli olmasından dolayı her iki devlette uzlaşarak bölgede büyü bir güç haline gelebilir ve çıkarlarını diğer devletlere karşı birlikte savunabilirler. Nitekim Doğu Akdeniz son zamanlarda keşfedilen enerji sahaları sebebiyle bölge devletleriyle bölge dışı aktörlerin çıkar çatışmalarının yaşandığı bir alan haline geldi. Bölgenin asırlardır jeopolitik konumu, önemli deniz ve kanallara ulaşımı sağlaması noktasında taşıdığı önem, 2000 yılından itibaren enerji kaynaklarının aktarımını sağlaması ve enerji sahalarının keşfiyle beraber arttı. İçinde bulunduğumuz çağın devletlerinin enerjiye olan bağımlılıklarının artması sebebiyle hükümetler, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, enerji kaynağı açısından zengin olan bölgelerde ve enerji pazarlarında güç sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Enerji sahaları ve konumundan dolayı önemli olan Doğu Akdeniz, son zamanlarda adını enerji kaynakları ve bölgedeki güç mücadeleleriyle duyurmaktadır.

Neo-realizm, uluslararası sistemi hâkim bir güç olmadığı için anarşik bir ortam olarak değerlendirmektedir. Sistemdeki en önemli aktör olan devletin çıkarları en öncelikli olmalıdır. Neo-realist teori ışığında bakıldığında Doğu Akdeniz'de devletler kendi çıkarlarını, devamlılıklarını ve güvenliklerini sağlamak için politikalar üretmektedir. Bölgede devletlerinin bu sebeplerden dolayı yürüttükleri politikalar, diğer devletlerin politik çıkarlarıyla kesişmesinden dolayı krizler doğurmaktadır. Çatışma ve krizlerden ötürü anarşik bir ortam olarak tanımlanan uluslararası sistemde devletler, krizleri aşmak içinde güçlerini artırmaya çalışmaktadır. Devletler, uluslararası sistemde üstün bir gücün bulunmamasından dolayı kendi çıkarlarını düşünerek politik hamlelerde bulunmaktadırlar. Bölgede kendi çıkarları için diğer devletlere karşı hamlelerde bulunan GKRY gücünü İngiltere, ABD, Fransa ve Rusya'nın desteğinden almaktadır. Devletlerin kendi kazançlarını düşünerek hamlelerde bulunmaları bölgede ki enerji ve sınır anlaşmazlıklarını kızıştırmakta ve devletleri birbirine karşı güç artırımına itmektedir. Türkiye bu ortamda, belirlemiş olduğu MEB sınırlarını korumaya ve bunun içinde bölgede ki diğer devletlerle ilişkilerini iyileştirmeye çalışmaktadır. Bunun için ilk olarak Libya ile mutabakatta bulunuldu, İsrail ve Mısır ile de ilişkilerini diplomatik bir seviyeye taşınmaya çalıştı.

Türkiye için bölgede uzlaşmada bulunabileceği asıl önemli ülke İsrail'dir. İsrail'le uzlaşması, Türkiye'nin hem bir enerji geçiş güzergâhı olmasını hem de enerji piyasasında ithalat çeşitliliği ile arz güvenliğini artırması, bölgede daha güçlü bir aktör olarak görülmesini sağlayacaktır. Fakat iki devlet arasındaki siyasi, ideolojik sebepler ve Türkiye'nin İsrail'e yönelik siyasi eleştirileri, iki ülkenin bölgedeki çıkarlarının önünü tıkamaktadır. Türkiye'nin bölgedeki dengeleri değiştirmesi ve çıkarlarına ulaşması için pragmatist bir politika ve söylem

geliştirmesi gerekmektedir. Böyle bir uzlaşmadan küresel alanda kendi enerji ilişkilerini kuvvetlendirerek, bölgede daha güçlü bir aktör olarak sivrilecek olan İsrail'de karlı çıkmış olacaktır. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler ve son zamanlarda yapılan karşılıklı devlet büyüklüğü ziyaretlerinden de anlaşılacağı üzere, son yıllarda ilişkilerin kötü gidişatına rağmen, iki ülkenin bölgedeki çıkarları sayesinde uzlaşmada bulunması muhtemel görünmektedir. Böyle bir uzlaşma, İsrail'in güvenlik alanındaki zafiyetini gidermekle birlikte askeri harcamalarında da düşüş yaratabilir.

GKRY ve Yunanistan çıkarları nezdinde Türkiye, Doğu Akdeniz'de potansiyel bir tehdit kaynağı olarak algılandığı için, bu devletler diğer kıyı devletlerini yanlarına çekerek Türkiye'yi bölgede yalnız bırakmaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple de Doğu Akdeniz Boru Hattı (Eastern Mediterranean Pipeline) projesine Türkiye dâhil edilmedi. Fakat GKRY her ne kadar yaptığı deniz sınırları anlaşmalarıyla İsrail'in 4.600 km², Lübnan'ın 3.957 km² ve Mısır'ın 21.500 km² alanını kendi sınırlarına dâhil etmiş olsa da Türkiye'nin projesi yerine yapmaya çalıştığı projenin maliyetinden dolayı ekonomik olarak kaybetmektedir. Nitekim Türkiye'nin İsrail ile uzlaşması durumunda hayata geçirilmesi düşünülen boru hattı projesi, çok daha uygun bir maliyete denk gelmiş olacaktır. Bölgedeki kurulan devletlerarası gruplara ve projelere Türkiye'nin dâhil edilmemesi, Türkiye içinde çıkarları noktasında tehdit algısına neden olmaktadır. Bu durum bölgedeki güç dengesinde değişim yaratacağı için güvenlik ikileminin doğmasına yol açacaktır.

Görüldüğü üzere, kıyı ülkeleri arasındaki deniz yetki alanları sınırlandırılmasına dair anlaşmazlık, devletlerin hem kendi çıkarları peşinde koşmalarından hem de bölgede belirleyici güç olma çabalarından kaynaklanmaktadır. Bölge ülkeleri arasında ki bu belirsizliğin ortadan kalkması adına Türkiye ile İsrail arasında bir uzlaşma yaşanması belirleyici bir adım olma ihtimali taşımaktadır. Buna rağmen iki ülkenin deniz yetki sınırları ve önerilen boru hattı konularında uzlaşmalarıyla bir anda bütün sorunların biteceği anlamına gelmemektedir. Daha gerçekçi bir gözle ele alındığında bölgedeki dengelerin değişeceği ve Türkiye için şartların daha makul olduğu bir döneme geçilebileceği söylenebilir. Ayrıca bölgede böyle bir adımın atılması, kurulacak ilişkilerin hem önünü açacak hem de kıyı ülkelerine yararlı sonuçlar sunacaktır. Ekonomik olarak güçlenen bir devletin bölgesel olarak da güçlenmesi onun caydırıcı bir güç olmasını ve bölgede yeni dengelerin kurulmasını da sağlayarak havzadaki çatışma ve krizleri durdurabilecektir.

KAYNAKÇA**Kitaplar ve Makaleler**

1. AKGÜN, M., GÜNDOĞAR, S.S., GÖRGÜLÜ, A. (2014). Zor Zaman da Siyaset: İsrail-Türkiye İlişkileri. TESEV Yayınları.
2. ALPAGO, H., KILINÇ, M. (2021). Examining the Economic and Political Dimensions of the Eastern Mediterranean Problem from a Macroeconomic Perspective within the Framework of Neo-Realism and Neo-Liberalism. *Florya Chronicles of Political Economy*, 7(2), 127-146.
3. ARI, T. (2018). Uluslararası ilişkiler kuramları I. Anadolu üniversitesi, Eskişehir.
4. ARIDEMİR, H., ALLI, Ç. (2019). Doğu Akdeniz Bölgesindeki Münhasır Ekonomik Bölge tartışmalarının Analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 188-202.
5. ASHLEY, R.K. (1984). The Poverty of Neorealism. *International Organization*, 38(2), 225-286.
6. AVAN, E.A. (2020). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye'nin Politikası ve AB'nin Yaklaşımı. *Avrasya Etüdlere*, 91-118.
7. AYDOĞAN, B. (2011). Bir Analiz: Türkiye - İsrail İlişkileri. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.
8. ÇİÇEKÇİ, C. (2018). Arap Baharı Sonrası İsrail Dış Politikası. Kriter Yayınevi, İstanbul.
9. ÇOLAK, Y. (2019). Doğu Akdeniz'den Basra'ya Krizler ve Düzen III. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Raporu (2019). Polis Akademisi Yayınları.
10. Doğu Akdeniz Denklemine Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı (2020). Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
11. DÜZGÜN, D.M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 1 (47), 256-276.
12. ERTÖY, B. (2019). Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1-29.
13. HARUNOĞULLARI, M. (2020). Eastern Mediterranean energy basin: International conflict and competition on the region. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 455-481.
14. HAVA. H.T. (2020). Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(35), 675-706
15. İLGEN, F. (2019). Realist Bir Bakış: Vestfalya Barışı ve Etkileri. *Icoess 2019*, 3. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi, Muğla, 247-261.
16. İSTİKBAL, D., BOYRAZ, H.M. (2019). Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 69-86.
17. KARAGÖL, E.T., ÖZDEMİR, B.Z. (2017). Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü. SETA Yayınları.
18. KEDİKLİ, U., DENİZ, T. (2015). Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. *Alternatif Politika*, 7(3), 399-424.
19. KÖKYAY, F. (2020). Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3). 2504-2528.
20. LIKA, I. (2020). Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki Tehlikeli Oyunu. SETA Analiz, S:330.
21. MEARSHEİMER, J. J. (1994-1995). The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19(3), 5-49.

22. MEARSHEİMER, J. J. (2009). Reckless States and Realism. *International Relations*, 23(2), 241-256.
23. MORGENTHAU, H. J. (1949). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf.
24. NASI, S. (2016). Türkiye-İsrail: Anlaşma Uzlaşmanın Teminatı Olabilir mi?. *Birikim Dergisi*, 328-329.
25. ORUÇ, H. (2021, Ocak 12). İsrail'in Doğu Akdeniz politikası ve Türkiye (I)(II). https://www.researchgate.net/publication/348663525_ISRAIL'IN_DOGU_AKDENIZ_POLI_TIKASI_VE_TURKIYE_III
26. ÖRNEK, S., MIZRAK, B. (2016). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları. *Bilge Strateji*, 8(15), 13-32.
27. ÖZEKİN, M.K. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 1-51
28. PAPADİMİTRİOU, J. (2020). EastMed: Belirsizliklerle Dolu Boru Hattı Projesi. <https://www.dw.com/tr/eastmed-belirsizliklerle-dolu-boru-hatt%C4%B1-projesi/a-51883677>
29. SARIASLAN, F. (2019). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Değişmeyen Dinamik: Ekonomi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*.
30. SADEGHİ, A. (2017). Waltz: Anarchic Orders and Balances of Power. *European University of Lefke, International Organization, Cyprus*.
31. SD RAPOR (2019). Doğu Akdeniz'de Yükselen Gerilim: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açından Yapılması Gerekenler. Ankara.
32. SNYDER G.H. (2002). Mearsheimer's World Offensive Realism and the Struggle for Security. *International Security*, 27(1). 149-173.
33. ŞAFAK, E. (2020). Türkiye ile Libya Arasında İmzalanan Mutabakat Muhtırasının Geleceği ve Bölgeye Yansımaları. *Diplomatik İlişkiler ve Politik Araştırmalar Merkezi*, S:2.
34. TAMÇELİK, S. - KURT, E. (2015). İsrail'in ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin (GKRY) İzlediği Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara*, 673-699.
35. TAMCELİK, S. (2011). Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi. *Center for Turkish Studies Portland State University*, 3(1).
36. TOKATLI, S.G. (2022). Klasik Realizm ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(21), 122-141.
37. TUĞ, Z. (2019). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı Sorunu. *Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karabük*.
38. TUĞRUL, B. (2018). Doğu Akdeniz'in Enerji Politik Açısından Önemi. *Tasam Yayınları*.
39. ULUTAŞ, U. (2016). Diplomatik Normalleşme Türkiye-İsrail İlişkilerini Neler Bekliyor?. *SETA Analiz*, S:167.
40. WALTZ, K. (1992). Realist thought and neorealist theory. *Journal of international affairs*.
41. WALTZ, K. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615-628.
42. WALT, S.M. (1987). The Origins Of Alliances. *International Relations*
43. YAYCI, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 4(6).

44. YAYCI, C. CEYHAN, Z. (2020). Israel is Turkey's Neighbor Across the Sea: Delimitation of the Maritime Jurisdiction Areas between Turkey and Israel. *Turkeyscope*, 4(8).
45. YAYCI, C. (2020). Türkiye - Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması'nın Sonuç ve Etkileri. *Kriter Dergisi*, 4(42).
46. YESEVİ, Ç.G. (2021). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Normalleşme, (Yeniden Dostluk). 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.
47. YILMAZ, E.A. (2020). Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikasının Dünü ve Bugünü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 27- 48.

İnternet Kaynakları

1. ACET, M. (2022, Ekim 2). Enerji oyununda Türkiye'nin artan değeri. *Yeni Şafak*. Enerji oyununda Türkiye'nin artan değeri - Yeni Şafak (yenisafak.com)
2. ASLAN, C. (2018, Haziran 10). Doğu Akdeniz'in önemi ve Kıbrıs Adası!. Blogger. <https://cemal-aslan.blogspot.com/2018/06/dogu-akdenizin-onemi-ve-kbrs-adas.html>
3. ÇAM, T. (2019, Mart 12). Türkiye-Libya anlaşması Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasında önemli kazanım. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya-anlasmasi-turkiyenin-dogu-akdeniz-politikasinda-onemli-kazanim/1662097>
4. DEMİRBAŞ, B. (2019, Aralık 24). East-Med'in maliyeti boylarını aşar. *Aydınlık*. <https://www.aydinlik.com.tr/east-med-in-maliyeti-boylarini-asar-turkiye-aralik-2019>
5. DEMİRYOL, T. (2020, Eylül 7). Doğal gaz ve Doğu Akdeniz'in jeopolitiği. Heinrich-Böll-Stiftung Derneği. <https://tr.boell.org/tr/2020/09/07/dogal-gaz-ve-dogu-akdenizin-jeopolitigi>
6. DOĞAN, N. (2014, Ocak 15). Doğu Akdeniz'de enerji stratejileri ve bölgesel güvenliğin geleceği, 21. Yüzyıl Dergisi. <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/dogu-akdenizde-enerji-stratejileri-ve-bolgesel-guvenligin-gelecegi>
7. KARABAT, A. (2015, Aralık 18). İsrail'in Türkiye'ye ihtiyacı var. *Aljazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/israilin-turkiyeye-ihtiyaci-var>
8. KÜÇÜK, G. – BEGÇECANLI, B. (2019, Şubat 8). Doğu Akdeniz'de Lübnan-İsrail anlaşmazlığı Türkiye'ye yarayabilir. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-lubnan-israil-anlasmazligi-turkiyeye-yarayabilir/1547663>
9. ORUÇ, H. (2019, Aralık 19). Doğu Akdeniz'deki son gelişmeler sonrası Türkiye-İsrail ilişkileri. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdeniz-deki-son-gelistmeler-sonrasi-turkiye-israil-iliskileri/1678373>
10. DOSTER, B. (2021, Mart 10). Türkiye - Mısır yakınlaşması, İsrail ve Suudi Arabistan. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/baris-doster/turkiye-misir-yakinlasmasi-israil-ve-suudi-arabistan-1819438>
11. Bahçeşehir Üniversitesi. (n.d.) Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervleri Türkiye'nin 572 yıllık ihtiyacını karşılıyor. Erişim: Şubat 27, 2023. <https://bau.edu.tr/haber/15966-dogu-akdeniz%E2%80%99deki-hidrokarbon-rezervleri-turkiye%E2%80%99nin-572-yillik-ihtiyacini-karsiliyor>
12. Euronews. (2022, Nisan 3). İsrail İle Türkiye arasındaki doğal gaz boru hattı projesi Rus gazına karşı Avrupa için çözüm mü?. İsrail ile Türkiye arasındaki doğal gaz boru hattı projesi Rus gazına karşı Avrupa için çözüm mü? | Euronews

-
13. YAYCI, C. (n.d.). Doğu Akdeniz'deki son durum hakkında görüş ve değerlendirmeler. Bahçe Şehir Üniversitesi. <https://bau.edu.tr/haber/15958-dogu-akdeniz%E2%80%99deki-son-durum-hakkinda-gorus-ve-degerlendirmeler>

EXTENDED SUMMARY

In recent years, with the uncontrolled increase in the world population, the acceleration of industrialization and the increasing effects of Global Warming, some problems have emerged. Companies dealing with product or service marketing have taken a number of responsibilities in order to eliminate these problems. While fulfilling consumer needs and desires, companies are also expected to manage this process by producing environmentally friendly products in a way that will cause the least harm to the environment within the principles of sustainability. According to Karaca (2013: 99), consumers demand more use of renewable resources that create less pollution, reduce waste, and recycle more in production, and products are safer in the eco-system. In his respect, Biner (2014: 1) indicates that individuals with environmental concerns change their purchasing habits, preferring products that have minimal or no harm to the environment, and reflect their environmental concerns in their purchasing behaviour. This study aims to investigate the effect of demographic characteristics of Hakkari State Hospital employees on green product purchasing behaviour.

The quantitative research method is used in the research. For data collection process, the survey method was preferred to quantitative methods. 5-point Likert scale is used to achieve the objectives of the study. The answers are coded as 1=Strongly Disagree, 5=Strongly Agree. The questionnaire is prepared in two parts in total. In the first part, there are questions about the demographic characteristics of the participants (gender, marital status, age, education level, occupation, and household income). In the second part, first of all, the relevant literature is reviewed in detail (Onurlubaş, (2016); Korkmaz, Atay & Yıldırım, (2017), the questionnaires used in previous studies are examined, and the "Green Product Purchasing Behaviour Scale" has been developed in the light of this information. The data obtained from the interviews has been recorded in the IBM SPSS Statistics 21 data analysis program to make statistical calculations.

Following the descriptive statistics, the sub-dimensions of the green product purchasing behaviour scale is determined by factor analysis, and the relationship of these dimensions with demographic factors is investigated by t-test and ANOVA analysis.

In this study, Cronbach's alpha coefficient is used to test the reliability of the scales. Therefore, since the alpha coefficient for the reliability coefficient (Cronbach's alpha value) of the 11-question green product purchasing behaviour scale is used in the study is 0.911, the scale is highly reliable.

According to the factor analysis performed in this study (Kaiser-Meyer-Olkin Sample Measurement: 0.913 and Significance level: 0.000), it is understood that attitudes and thoughts about green product purchases show a two-dimensional structure. (Table 2).

The "t" test is also utilized to determine whether the sensitivity of the consumers within the scope of the research to green product purchasing and economic factors differ according to the gender (Table 3). The results of analysis present that there is no statistical difference between the thoughts of men and women in evaluating the factors. Therefore, the H1 hypothesis is not accepted.

As a result of the ANOVA analysis, it is determined that the thoughts of the employees on green marketing differed only on purchasing green products, depending on the age group. Tukey test is conducted to determine the direction of the difference in the evaluation of factors depending on the age groups of the employees. According to the Tukey test, it is found that employees in the 26-35 age group are less sensitive to purchasing green products compared to the employees in the 36-45 age group. In this context, the H₍₃₎ hypothesis has been accepted. As a result of the ANOVA test, it has been concluded that the

economy and green product purchasing behaviour of the employees did not show a statistically significant difference ($p>0.05$, $p<0.10$) taking into account the marital status, education level, occupation, and household income of the employees. In other words, demographic variables such as marital status, education level, occupation, and household income are not effective on the economy and green product purchasing behaviour of the employees participating in the research.

Although green awareness continues to increase in our country, it can be stated that the same speed is not in question in its transformation into green purchasing behaviour. Therefore, taking into account the fact that world resources are being depleted, this study aims to measure the impact of demographic characteristics of health workers in Hakkari on green purchasing behaviour. However, the most important limitation of this study is that the research sample is limited to Hakkari State Hospital staff, which does not allow the generalization of the results found here. However, it is expected to be a guide for future studies in this area that will measure consumers' awareness of purchasing with extended data, focusing on green products, making contributions to the qualitative studies, and support the findings of this paper.